

GEREBLYÉS LÁSZLÓ: PÁRISI ÜZENET

Hát vágják testem négyfelé,
huzzák karóba fejemet,
vessék koszos ebek elé
a szívemet, a nyelvemet,

Mig csak az üszkös Dél felől
sóhaj riongat: „nincs kenyér!
Nincs nyugodalmunk, se gunyánk,
és kalyibánkban nincs fedél!”

mert elnémaulni nem tudok!
De mint kereplő: perelek!
Mig szanaszét a szenny, a vér
ellep bennetek, emberek!

Ameddig szerte a hazig
ül tort az igazak felett,
ameddig otthon a magyar:
magyartól kap legtöbb sebet,

s ameddig csak gyalázatot
kap béreként az öntudat!
ameddig itt is: együgyű,
ki szól: óh, szépséges Nyugat!

AZ EURÓPAI KULTÚRA SZÜLETÉSI ÉLMÉNYEI

Irta: KÖNYI GÉZA

(Ch. Dawson „Európa születése“ c. könyvének margójára.)*

Valahogy úgy hangzik Dawson könyvének a címe, mintha emlékezésed volna a pusztuló Európa felett. Nehéz a magunk életének, a mi emberöltőnknek távlatától megszabadítani magunkat, mikor olyan bomlás, feloszlás jeleit látjuk, melyet lehetetlen tudomásul nem venni. A régi Európa haldoklik: ki kételkednék benne? Uj Európa születik: ki látja pontosan a körvonalait? S haldokolhat-e az, ami igazán teremtő elem volt az európai kultúrában s megéledhet-e az, ami igazán elavult?

Évek óta irányzatok lesznek urrá, melyek háttérbe szorítják a gondolat értékét s ugyanezek az irányzatok fegyveres erővel üldözik az értelennek, az értéktelennek bélyegzett gondolatot. A gondolatból táplálkozó világnézeti harc, mely évtizedekkel ezelőtt a kiművelt emberhez méltóbb vitákban, irott vagy élőszóval történt eszmecsereiben folytatódott le, ma lövészárkokban, fedezékekben, szabad és nyílt csapatok ütközéseiben, néha bombák repülésében robban ki. A harci módszer e változása mindenestre az átalakulás jele. Ki tudná megállapítani, hol kezdődik itt a régi Európa halála és az új Európa élete? Egy bizonyos: az értelemnek — különösen a gondolatot tagadó értelemnek — meg lehetnek a gátlásai és meg lehetnek az optikai csalódásai. Minket az európai kultúra határozott meg s ha ez zsákuccába jutott és nem tudott jobban kiteljesedni, nem csoda, ha a gondolatanyaggal mesterkedő irástudók már évtizedek óta hirdetik a kultúra hanyatlását. A Harmadik Birodalmat, melyben csak a tettnek van súlya, nem a mai vezér kezdte alakítani. A spengleri elmélet előfutára volt a hitleri tettnek. Spengler a közeljövőt, a mindennapi érdeket megérző ember különös szimatával már Untergangjában igazolta az erőszakot:

* A könyv most jelent meg (Athenaeum kiadás, Budapest) Németh Andor kitűnő fordításában.

„Denn nur der handelnde, der Mensch des Schicksals lebt letzten Endes in der wirklichen Welt, der Welt der politischen, kriegerischen wirtschaftlichen Entscheidungen, in der Begriffe und Systeme nicht mitzählen. Hier ist ein guter Hieb mehr wert, als ein guter Schluss und es liegt Sinn in der Verachtung, mit welcher der Soldat und Staatsmann zu allen Zeiten auf die Tintenkleckser und Bücherwürmer herabgesehen hat, die der Meinung waren, dass die Weltgeschichte um des Geistes, der Wissenschaft oder gar der Kunst willen da sei. Sprechen wir es unzweideutig aus: Das vom Empfinden freigewordene Verstehen ist nur eine Seite des Lebens und nicht die entscheidende.“ (id. m. I. 21.)

Ez az erőszakelmélet, az embert leegyszerűsítve a civilizáció áldozatának tünteti fel, a népek boldogságát a lelki egységben látja, mely a nemzeti öntudatban fejeződik ki, ez az öntudat viszont csak egyes népcsoportokban, azoknak is egy kisebbségében tükröződik. Ebből az elméletből következik a kevés vezér, aki cselekszik, és a sok alattvaló, aki nem gondolkodik; ebből a szempontból következik a hitleri cselekvés, mely vérségi kötelék útján akar új kulturát teremteni (Mein Kampf I. kötet) hangsúlyozva a morális szempontokat és ezekből következtetve a gyarmatosítási tevékenységre. A Mein Kampf 45. oldalán olvassuk: „Wird der Sozialdemokratie eine Lehre von bessere Wahrhaftigkeit aber gleicher Brutalität der Durchführung entgegengestellt, wird diese siegen, wenn auch nach schweren Kämpfe.“ Ezekből világos, hogy az új kulturát szerinte csak a módszer fogja diadalra juttatni. Mellékes kérdés, hogy ennek a diadalnak a szociáldemokrata párt állta-e útját? Nem a párt teremti a kulturát, de a kultúra égisze alatt alakulnak a különböző pártok, melyek a civilizáció visszatükrözései. S ha a régi civilizáció beteg, nem ez vagy a másik párt fogja azt felváltani és semmi esetre sem azon az alapon, hogy általános érvényűnek mondja magát, de azon az alapon, hogy általános érvényét kényszer nélkül is belátják a kulturát teremtő tömegek.

Hogy az európai civilizáció lejárta magát, nemcsak azok bizonyítják, akik pozitív újat kínálnak helyette, de azok is, akik kiábrándultak a régiből. „Mi civilizációk már tudjuk, hogy halandók vagyunk“ — mondja rezgnáltnan Valéry és ez csakugyan kitűnt akkor, mikor a világháború véget ért, de a gazdasági válság elmérgesedett. Mi is az a régi Európa? — kérdezi Valéry a *Változatokban*:

„Az óvilág egy kiszögelése, Ázsia nyugati függeléke. Délen hires tenger mossza, minden nép, mely partjaira jött, hatással volt egymásra, árukat és ütegeket cseréltek egymás között, ugyanitt kikötők és telepítvények létesültek, ahol nemcsak az árucikkek, de maguk a vallás, nyelv, technika vívmányai is forgalmi elemekként szerepeltek. Mielőtt még Európa felvillantotta volna mai arcát a Földközi tenger partja a keleti medencében máris egy kis Európává alakult.“ (id. m. 34.)

Amint látható, Európa az, amivé a Földközi tenger külsőleg, a római szervezés, a kereszténység élménye, a görög gondolat belsőleg meghatározta. Ezeknek az alapelemeknek képviselői a munka, a tőke, az áru és gondolatcsere s maga az ezerarcu technika, sőt maga Amerika, mely maga is az európai szellem alkotása.

Hogyan alakult ki ez a szellem? — erre felel feltétlenül időszerű könyvében Christopher Dawson. A középkor kialakulásával foglalkozik, mint belső organikus folyamattal. Rajzában nem akarja a multat alárendelni a jelennek, nem akarja szörnyűeknek feltüntetni a letűnt századokat, de nem akar regényesen eszményíteni sem. Nem beszél sötét középkorról, de nem is eszményíti, nem használja fel hitvédelemre. Felfogása

szerint teljes értéke szerint kell értékelnünk a középkori vallásosságot, mely állandóan ható s egyedüli ihletője volt a középkor embereinek.

„Ez a kor ugyanis nemcsak azért volt hívő korszak, mivel a benne élő egyedek eleget tettek a vallás külső követelményeinek, még kevésbé azért, mintha a benne élő egyedek erkölcsösebb vagy emberségesebb magatartást tanusítottak volna társadalmi viszonylataikban, mint a maiak, hanem azért, mert kevésbé bíztak magukban és olyasmire bízták magukat, ami különbözik a civilizációtól és nem tárgya a történelemnek. Ez a viselkedés nem vezetett fatalizmusra, hanem fokozta társadalmi tevékenységüket. Európa félelemben, gyengeségben és szenvedésben született meg, olyan szenvedésben, amelyről ma, a közelmúlt évtizedek borzalmai ellenére sem tudunk képet alkotni magunknak. De akkor a csapásai nyomán fellépő kétségbeesés, határtalan tehetetlenség és kiszolgáltatottság egyben a leghősiesebb kiállásokra, a legemberfeletti szolgálatokra készítette e kor bátor önfeláldozó embereit“. (5—6.)

Ennek a szellemnek világitásában mutatja be Szent Ágoston, Szent Benedek és Szent Gergely alakjait, ezért foglalkozik sokat teológiai és egyházi kérdésekkel, melyek azonban nagyon összefüggtek nemcsak gyakorlati társadalmi tevékenységükkel, de az akkori társadalmi intézményekkel is.

Európa születésének szellemi gyökereit mutatja meg Dawson s ebben a törekvésében az európai civilizáció megmentése dominál. Európa ügye elveszett ügy — mondja kétségbeesetten s őszinte heroikus gesztussal nemzeti egységnek tekinti Európát:

„Pedig ha meg akarjuk menteni civilizációnkat az elpusztulástól, mulhatatlanul ki kell fejlesztenünk egy közös európai öntudatot és tudatosítani kell magunkban Európa történeti és társadalmi egységességét“. (10. o.)

Dawson szembe állítja Európát Kelettel: a keleti emberrel szemben nem elképesztő dölyfünkét kell hangsúlyozni, mellyel a civilizáció egyetlen lehetséges formájának nevezzük a magunkét, a *szellemi közösséget* s *nem a hatalmi fölényt* kellene hangsúlyozni:

„Ha egyáltalán lehetséges, hogy a világ egységes civilizációban egyesüljön, akkor ez az állapot csak úgy jöhet létre, ha a népek igyekeznek kölcsönösen megérteni egymás hagyományait, de semmi esetre sem úgy, hogy figyelmen kívül hagyják a tényleges történelmi hagyományokat“. (11. o.)

Ez a tiszteletre méltó álláspont feltétlenül alkalmas arra, hogy kijelöljük az európai kultúra helyét a jövőbeni nemzetközi társadalomra, de tartunk tőle, hogy a jövőbeni nemzetközi társadalomhoz még sem viszközelebb. Az át- és leértékelés mai korában u. i. a tett emberei diktálják mindennapi használatra a történelmi hagyományokat s a tudósnak ott, ahol lehet, nem marad más elégtétele, mint védeni utolsó tollvonásig az európai civilizáció tényleges értékeit. De ha ennek a civilizációnak hiányosságai bármely okból felülmúlták erőit, akkor a tudós nagy emberi erőfeszítése meddő marad Európa uralkodó elemeinek kiméletlenségeivel szemben. Dawson könyve első sorban Európa születésének alapelemeit világitja meg. Az elemzés és összegezés jól különböztető élessége jellemzi következtetéseit. Gallia Róma közbelépése nélkül nem tette volna magáévá a hellén világ magasabbrendű civilizációját és a germán világban Róma nélkül és csupán az ázsiai világ hatása alatt sohasem keletkezett volna ragyogó nemzeti kultúra. Róma emelte ki elszigeteltségéből a barbár Európát a görög gondolat és a kereszténység erejével és segítségével. Róma jelentős szerepét lépésről-lépésre kíséri az író, a gyarmatosítás, a városi civilizáció folyamatát, a pénzforrások megszerzését, a lakosság kizsákmányolását az üzletemberek, általában a tőkés kisebbségek által, a legio-

nárius hadsereg szervezetét, mely kezdete és iskolája lett a polgárságnak.

A katolikus egyházzal szülő fejezetekben kitűnő rajzát adja Dawson annak, hogyan módosíthatják, irányíthatják ujonnan fellépő spirituális tényezők a történelemfejlődést. E jelenség magyarázza meg, hogyan lett az Egyház autonóm és zárt szervezetével, közigazgatásával, hierarchiájával mintegy állam az államban, sőt az államnál is nagyobb hatalommal. Az Egyház hivatalos elismertetése s a római állammal való szövetsége döntő tényező az új rend további alakulásában, a kultúra további fejlődésében, a klasszikus hagyományoknak a kereszténységhez való viszonyában:

„Európa politikai létét a római birodalomnak, spirituális öntudatát a katolikus egyháznak köszönheti. Intellektuális öntudatának kialakulásában viszont egy harmadik tényező szerepel, a klasszikus hagyomány, mely ennek következtében Európa közös öntudatának egyik leglényegesebb alkotó eleme”. (59. o.)

Igaz: Európa csaknem kétezer évig ugyanazon iskolába járt s a 19. század nebulói s főiskolai hallgatói ugyanazokat a könyveket tanulmányozták, mint ezernyolcszáz évvel ezelőtt elődeik, a fiatal rómaiak, ugyanazokon a műveken csiszolták szellemüket. Az oktatás szelleme elevenebb a középkorban, mint ma, s ha Erasmus, Petrarca s később Voltaire ebből is táplálkoztak, mégis új világot jelentettek. Az állammal egyenrangú egyház kibékül a klasszicizmussal és a görög szellemmel s így Róma, a kereszténység s a klasszikus hagyomány tovább nevelik Európát és az európai embert. Ez az urbanus szellem határozza meg a barbárokat is, kik nem sokáig tudták még hódító létükre sem fenntartani barbár szokásaikat az urbanus életformákkal szemben, germánok, kelták egyaránt meghódoltak ennek az új civilizációnak. A 13. században a barbár lett nagyobb, de a római szellem még a római birodalom bukása után is adott valamit az utókoroknak: a császári birtokokon kialakult mezőgazdasági rendszert rabszolgáival, robotosaival, szellemeivel s a maradék földeken dolgozó, független parasztjaival.

Az angliai római civilizáció elpusztul, de elpusztulása előtt megtéríti elpusztított, a keltákat. A 6. században már összeolvad a négy elem, melynek összetételéből az európai műveltség létrejön. A fejlődés középpontja Gallia, hol a két csoport egyenrangú félként áll egymással szemben, de kiterjed egész Nyugateurópára úgy, hogy kisebb-nagyobb mérvben az összes nyugati népek átveszik a római germán kulturát. Az egyház megmaradt spirituális közvetítőnek a leigázott rómaiak s a leigázó barbárok közt s ezt a szerepét még a középkor sötét századaiban sem veszítette el, mikor egy időre Kelet vette át az emberiség szellemi irányítását. A bizánci kulturaterjeszkedés áthatja a szláv világot, de ugyanolyan mértékben csökken befolyása Nyugaton. Alakító hatása azonban az európai ember kialakulására éppoly nagy, mint a vikingek kora és Észak-Európa megtérése. Nagy elmélyedéssel vázolja Dawson a lakható világ Ultima Thulejának társadalmát, mely önkéntesen száműzi magát az európai népközösségtől s amely mégis elsőnek ajándékozta meg felbecsülhetetlen értékű szellemi termékekkel a modern Európát. Az izlandi kultúra sem volt ugyan ment külső hatásoktól, a kereszténység befolyása mégis nagyon bensőségesen hatott rá. Olyan világot fest benne Dawson, melyben a közösség minden tagja a világtól távol, anyagi javak hiányában, a hagyományokból meríti élethitét és lelki tartalékait.

A kora középkor hosszú éjszakája jelentős harcoktól terhes. A szellemi hatalom küzd a világi hatalommal. Akármint áll a mérleg, az egyház ápolja jobban a magasabb civilizáció hagyományait. A hűbéri állam helyett is az egyházra hárult a kultúra terjesztésének feladata. Az iskolák fenntartását, a szegényekről, betegekről való gondoskodást is az egyház vállalta magára. A hűbéri államban nem volt mindenkinek helye, az Egyházban, mint szellemi társadalomban, mindenki otthon érezhette magát:

„A 10. század életbevágó kérdése az volt, fölébe kerekedik-e a barbár hűbériség az Egyház által képviselt békés társadalomnak és megsemmisíti-e azt vagy fordítva: sikerül-e az Egyháznak elfogadtatni a nemesi hűbériség eszményeit és magasabb kulturáját, mint ahogy az angolszász és frank barbár monarchiákat sikerült megszelídítenie“.

A királyi és egyházi hatalom hol szemben állnak, hol békésen haladnak egymás mellett s amikor a két hatalom egybeforr, ez az egybeforrás nemcsak az utóbbi elvilágiasítására vezet, de ugyanakkor kiszabadította a Monarchiát a törzsi politika korlátozó kereteiből és helyre állította a kapcsolatot Európa keresztény államai között.

Egyházi és világi hagyományok kölcsönösen módosítják egymást. S ha III. Ottó ábrándja, — a keresztény népközösség a világbirodalommal az élén, a bár függetlenül, de teljes egyetértésben az uralkodó császárral és pápával, nem is valósult meg, a Karoling hagyományok módosulása mégis odavezetett, hogy a kereszténység már nem egy imperialista önkényuralom jogára alatt egyesül, hanem szabad népek szabad társulása lesz... A kereszténységre való áttérés eddig ellentétben állt a nemzeti hagyományokkal, a 10. század végén és a következő század elején új szabad keresztény államok születtek.

Dawson teljes joggal tekinti a 11. századot döntő forduló pontnak Európa történetében. Ebben a században ér véget a „sötét“ középkor, ebben a században alakul ki a nyugati kultúra:

„A 11. századdal megindul a fejlődés, mely ugyyszólván megszakítás nélkül folytatódott napjainkig. A mozgalom a társadalmi tevékenység minden területét megújítja; a kereskedelmet, a közéletet, a politikai szervezkedést, de a vallásra, művészetre és irodalomra is kihat. Ez a kor alapozza meg a modern világot nem csupán azért, mivel most születtek meg a kulturánkat ma is első sorban jellemző intézmények, hanem főképpen azért, mivel most alakul ki a népeknek az a társasága, amely minden egyszerű földrajzi fogalomnál jelelmzőbb Európára“ (295. o.)

Bár a civilizáció szempontjából még elütő arcú régiókat lehet megkülönböztetni (Észak-európai civilizáció, Spanyolországban és Észak-Afrikában egy nyugati muzulmán civilizáció, bizánci civilizáció a Balkánon és Egei tenger mellett) a Nyugateurópára jellegzetes civilizáció szigorúan véve mégis az egykori Karoling birodalom területére szorítkozott.

A frank birodalom népeinek sikerült elfogadtatni társadalmi szervezetüket és civilizációs eszméiket az összes környező népekkel egyannyira, hogy a Karoling-birodalom egységét túlzás nélkül tekinthetjük a középkori nyugati civilizáció alapjának és kiinduló pontjának. Igaz, hogy a Karoling-birodalom már nem volt egységes, Franciaország és Németország egyre jobban és tudatosabban érezte nemzeti különállását, de ennek ellenére mindketten ugyanazon Karoling-hagyományt képviselték. A középkori kultúra tehát igazában a Loire és Rajna közt született. Innen merítette ihletét és eredetét, itt voltak a középkor nagy iskolái, innen indultak ki az egyházi és szerzetesi reformmozgalmak, innen indult ki a

keresztes hadjárat. S innen terjed el Európában a hűbéri rendszer, a város-szervezés, a lovagkori eszmények s itt találkoznak össze az Észak hagyományai az egyházi szellem rendjével és a latin kultúra örökségével. Az az erkölcsi kettősség, mely a nyugati társadalmat jellemzi, szintén a középkor öröksége. Egyik a hősi, másik a keresztény életfelfogás.

A vallási egység nem lehetett állandó, de a klasszikus hagyomány még mindig megmarad közös szellemi örökségnek. Ezt az arisztokratikus kulturörökséget félti Dawson, a humanista kulturát, melyről maga is sejti, hogy idejét multá. Ő maga is érzi, hogy nem érhetjük be tovább az az arisztokratikus civilizációval, mely csak külsőleg és felületesen egyesíti az embereket s figyelmen kívül hagyja igazi, mélyről jövő szükségleteiket. Érzi, hogy a nyugati civilizáció nem kényszerítheti magát felsőbbrendű hatalomként a világra.

„Tisztában vagyunk a leigázott fajok és civilizációk jogaival, újra védekeznünk kell a Kelet feltámadó hatalmasságai ellen, újra tudomásul kell vennünk spirituális hagyományainkat“.

Hogyan képzei Dawson ezt a védekezést? A civilizáció igazi egységéhez akar visszatérni, mely nem kizárólag világi kulturánkban s az utolsó négy század anyagi fejlődésében fejeződik ki.

Ez az átnyulás mindenestre meghozza a tudományos kielégülést, kérdés azonban, hoz-e reális megoldást? Elfogadjuk, hogy civilizációnk egysége nem pusztán az utolsó négy század anyagi fejlődésében fejeződik ki, de nem szabad elfeledni, hogy a megelőző századokban a spirituális hagyományok a tényleges intézményekkel, az élet reális megélésével függték össze. Si duo faciunt idem, non est idem. Ha két korszak ugyanazt az eszményt és életmagyarázatot keresi, az nem ugyanaz. A középkorban a vallás kisebb mértékben, a klasszikus hagyományok nagyobb mértékben jelenthették a szellemi egységet, de ezeknek az alapelveknek felismerése közelebb visz-e bennünket Európához, mint közös hazánkhoz? Egyet mindenestre megtanulhatunk a középkor heroikus küzdelmeiből: hogy a közös szellem megalapozásában mérhetetlen szerepe volt, ez lendítette fejlődés felé az egyént, az intézményeket az egész élő társadalmat. A gondolat — mindegy: vallásos vagy világi-e, az is mindegy: türelmes vagy türelmetlen eszközökkel-e — szabadon, bátran akart terjeszkedni és korlátokat akart dönteni és nem korlátokat emelni. Egyedül ez az előre lendítő erő az, amit átvenni érdemes a letűnt korból. Ezt is csak úgy, hogy új célok szolgálatába állítjuk. S főleg, ha az eszme, a gondolat értékét nem tekintjük olyan arisztokratikus kincsnek, mely csak kevés és válogatott emberek kulturöröksége. Nem az a baja az európai civilizációnak, hogy túlságosan kifejeződött az anyagi fejlődésben, hanem az a végzete, hogy nagyon kevésbé fejeződött ki a szociális jólétben. Kevesek kiváltsága lett az utazás, az építkezés, a művészet, a jó táplálkozás, a gondolattermelés öröme, a magát humánusnak nevező civilizáció a szellem legjobb kincseit a maga prédájának tekintette s ez az elgondolás az emberek millióit szolgátságba sodorta. Ha tehát válság van, az semmiesetre sem azért van, mert sok a kultúra, hanem ellenkezően azért, mert egy hiányos kulturát, egy fogyatékos civilizációt akarnak durva erőszakkal megmenteni. Ha csak ennyit akarunk, akkor az államférfiak parancsa, filozófusok lemondása, tudósok noszbalgája együttvéve is kárbavesztett munka.